

Srpko Leštari :

Savezna Direkcija za promet i rezerve proizvoda sa posebnom namenom, Beograd

VREDNOVANJE RADA PREVODILACA ZA ORIJENTALNE JEZIKE I PROBLEM KADROVSKOG DEFICITA

(Koreferat sa savetovanja *Prevodilac i udruženi rad*, Herceg Novi 1984; objavljeno u organu UNSPS *Prevodilac* br. 4/1984, 43–46)

U svom prodiru na tržišta zemalja u razvoju Jugoslavija nije imala pogodnost korišćenja sopstvenog jezika, za razliku od bivših kolonijalnih sila, koje su tamo ostavile svoj jezik i kulturni uticaj. Nude i svoje znanje i opremu, velike zemlje su u decenijama investicionog buma širom sveta lako nametale i svoj jezik kao sredstvo saobraćaja s kupcima. Nasuprot tome, u nas se javila nagla potreba za stranim prevodilačkim kadrom. Za glavne evropske jezike ovaj kadar je regrutovan mahom iz prosvete i tehničkih struka, ali za „retke“, orijentalne jezike, među kojima je arapski bio (i ostalo još neko vreme) najvažniji, to nije bilo moguće.

Istovremeno, ohrabrene svojim osobitim statusom u svetskoj privredi koji im je davala vlast nad naftom, neke arapske zemlje – sve mlade suverene države u poletu borbe za nacionalnu emancipaciju – postavile su odlučan zahtev da se u međusobnom saobraćaju koristi arapski jezik. Traganje za prevodilačkim kadrom u vanprivrednim delatnostima u nas, kao i u samim arapskim zemljama, ostalo je uzaludno. To se dogadalo davnih šezdesetih, ali drastičan disparitet ponude i tražnje produžio se do naših dana.

Nužni izlaz na sceni je, u prvom momentu, u angažovanju arapskih studenata sa naših univerziteta. Potrebe prvih naših gradilišta u arapskim zemljama time su privremeno zadovoljene – bar kvantitativno. No u pogledu kvaliteta brzo se pokazalo da rešenje ne zadovoljava. Novopečeni prevodioci za arapski nisu dobro poznavali (1) svoj maternji jezik, jer nisu imali filološkog obrazovanja – da i ne govorimo o stručnoj terminologiji, (2) nisu dobro znali naš jezik (razgovori s investitorom predstavljali su pravo mučenje začinjeno opasnim i skupim greškama, a prevodjenje arapskih tekstova obavljano je tako što bi „prevodilac“ objašnjavao daktilografu šta tamo piše, pa bi daktilograf to uobličavao na našem jeziku) i (3) lako su padali u zavisnost od investitora i lokalnih vlasti u zemlji rada, često protiv svoje volje.

Preporuke naših političkih organa da se na ovim osetljivim poslovima zapošljavaju naši ljudi ponavljale su se, i ponavljaju se, iz godine u godinu. Više iz prakse no iz ovih preporuka, privrednici su uočili da je to neophodno, no domaćih kadrova nije bilo; tek pre desetak godina pojavili su se prvi jugoslovenski diplomci koji su bili voljni da pođu u arapski svet. Za to vreme, zapošljavanje arapskih studenata, pretežno Palestinaca, vršilo se po formuli tzv. lokalne radne snage, sa znatno nižim primanjima od naših radnika, pa je to, u sprezi sa njihovim opisanim slabostima, uginulo da se ocena radnog doprinosa prevodilaca za arapski i, sledstveno tome, njihovi lični dohoci „zalede“ na po etnom nivou za mnogo narednih godina.

Kako stručni prevodioci u udruženom radu, usled transmisionog prirode svoga posla, ne učestvuju znatnije u raspodeli društvenopolitičke moći, ni prevodioci za arapski nisu mogli preduzeti nikakvu efikasnu akciju u cilju revidiranja svoga položaja i afirmisanja rada u svojoj užjoj struci.

Konjunktura se, međutim, osela i mladi su se sve više opredeljivali za učenje arapskog jezika. Moglo se u jednom trenutku pomisliti da će vaga ponude i tražnje ubrzo

do i u stanje ravnoteže jer je ve ina diplomaca težila da se uklju i upravo u stru nu prevodila ku delatnost. Ovo se, nažalost, nije dogodilo. Me u razlozima koji to objašnjavaju mora se, najpre, imati u vidu sve ono što je o tom problemu re eno na prošlogodišnjem savetovanju u UNSPS u iscrpnom osvrtu dr Darka Tanaskovi a)¹, što ovde ne emo ponavljati, ve emo samo dodati nezaobilazne injenice koje se moraju poznavati da bi se shvatila nužnost revalorizovanja prevodila kog rada na relaciji sa takvim jezicima, kakav je arapski.

1. Proces usvajanja arapskog jezika, kao jednog od najtežih, traje duže od istog tog procesa u slu ajevima jezika koji su nam genetski i tipološki bliži. Semitski na in izražavanja temeljito se razlikuje od indoevropskog i to je onaj uzrok koji je prevo enje *Biblije*, ili *Kurana*, u inio vekovnim prevodila kim iskušenjem. Uspostavljanje zna enjskih korelacija sa evropskim jezicima veoma je otežano, a u slu ajevima dalekoisto nih jezika odsustvo korelacije u domenu kulturne baštine još je ve e.

U pogledu složenosti procesa usvajanja jezika orijentalni jezici ozna avaju se koeficijentom od 150 naviše, dok se glavni evropski jezici ozna avaju indeksom 100. Izreka da su svi jezici na svetu isti ni malo se ne kosi sa zakonomernoš u nastanka ove diferencijacije.

Arapska leksika, ije usvajanje ne poznaje oslanjanje na gr ke i latinske korenove – tako dragoceno u izu avanju svih evropskih jezika, optere ena je, usled razli itih, istorijski determinisanih jeziki kih navika u raznim oblastima arapskog sveta od Iraka do Maroka i neizmernom sinonimijom, ija je aktivnost i dalje živa i nezaustavljiva. Pravila kolokacije su, usled specifi nog poimanja života i sveta, teško doku iva i zahtevaju dugotrajan proces biološkog *feedback*-a.

Ameri ki Institut za jezik Univerziteta u Džordžtaunu objavio je 1964, pod savetodavnim vo stvom proslavljenog Karla Štovasera, komparativno istraživanje teško a koje prate usvajanje arapskog jezika.² Putem ra unarske simulacije procesa pam enja, na eno je da student za usvajanje leksi kog materijala od oko 400 korenova nekog od evropskih jezika angažuje 8–10.000 memorijskih jedinica u centru za pam enje, dok je za usvajanje iste koli ine arapskih korenova potrebno 14–18.000 jedinica.

U istom izveštaju itamo da se sigurnost u izražavanju na arapskom jeziku postiže dva do tri puta teže, a sposobnost pisanja osvaja se po cenu približno jednakih intelektualnih investicija kao u slu ajevima gr kog, ili japanskih slogovnih pisama. Sticanje sposobnosti lakog i ta nog itanja štampanog teksta (rukopisni tekstovi, koji su u praksi naših prevodilaca u privredi možda i eš i, jer Arapi nemaju dovoljno daktilografskog kadra, nisu bili uklju eni u istraživanje pa možemo samo naga ati šta bi se tek tada otkrilo) zahteva i do pedeset puta ve e ulaganje radne energije u slu aju arapskog jezika.

Ne sme se prenebregnuti ni to da prevodilac za arapski *mora* da kuca svoj prevod na

¹ D. Tanaskovi , Obrazovanje prevodilaca za arapski jezik – stanje bez jasne perspektive, *Prevodilac* br. 3/83, 80.

² B.E. Clarity & R.C. Wolfe, *On The Resistance of Arabic*, Georgetown University Press, Washington D.C., 1964, 28–32.

arapski u *finalnom obliku*, jer to nema ko drugi da uradi, a arapska daktilografija je, kao što i laicima mora biti jasno, daleko složenija od latini ne i mora se, kao i sve ostalo, naučiti.

2. Standardni arapski jezik odvajkada se koristi samo u *pisanju*, kao što se dijalekatski varijeteti koriste samo u *govoru*. Takav diglosijalni rascjep nepoznat je u jezičkoj praksi Zapada. Prosean građanin, bio on službenik, policajac, ili privatni preduzimač, nije, po pravilu, u stanju da govori standardnim jezikom. Nije mali broj ni visokih ličnosti koje insistiraju na dijalekatskim varijetetima tokom razgovora, što bi na Zapadu takođe bilo nezamislivo. Prevodilac, dakle, mora ovladati i dijalektom zemlje u kojoj radi ili gde je u kratkoj poseti s delegacijom, što samo po sebi ne bi bilo neobično – kada tih dijalekata ne bi bilo *nekoliko grupa* i kada se oni od standardnog, arapskog, kao i meću sobom, ne bi razlikovali koliko se italijanski razlikuje od španskog.¹ Izučavanje dijalekata, pak, skoro nigde u svetu, kao ni u nas, nije institucionalizovano.

Terminološki prodori ovih varijeteta i radioni kogažargonu u pisanim stranicama i naučnici jezik predstavljaju dodatnu teškoću, jer proces standardizacije režiraju četiri jezika akademije – u Beogradu, Damasku, Kairu i Rabatu, a one se ne mogu podići visokim stepenom saglasnosti i koordinacije.

S druge strane, mi u Jugoslaviji – za razliku od SSSR-a, na primer – imamo samo *prevodioca za arapski*, a ne *prevodioca za arapski sa usmerenjem na jedan ili dva ili više od postojećih dijalekatskih varijeteta*. Od prevodioca u našim preduzećima i ustanovama otkriva se, stoga, da vlada svom tom udovišnom materijom, kojoj valja pribrojati i obavezno poznavanje važnijih običaja, specifičnosti u mentalitetu, stilu ophoćenja i propisima – uvek veoma različitim od evropskih. Tako prošireno znanje moralo bi, po svemu sudeći, da ima i adekvatnu cenu.

3. Imitiranje arapskog pisma, koje je svojevrsan *stenogram*, baziran na kombinatornom matematičkom principu, složen je i odgovoran zadatak. Za završno sintaksičko-semantičko oblikovanje svakog teksta postoji uvek više mogućnosti, koje su često sasvim oprečne! Orijeentalist Šarl Pela izrazio je to ovim rečima, koje nikada nećemo izgubiti svoj sjaj: „Da bi se tačno pročitao arapski tekst, treba ga prethodno razumeti, a kako je neophodno tačno ga pročitati da bi se mogao razumeti – nalazimo se pred jednim od najneprijatnijih zadataka arapskih krugova“.²

Svakom prevodiocu je jasno kakve sve opasnosti nosi samo činjenica da najfrekventniji glagoli imaju u ortografiji potpuno iste oblike participija aktiva i pasiva. Tako se, u nedostatku kvalifikovanog stručnog kadra, i moglo desiti da su primeri promašenih tehničkih prevoda i tumačenja – u nivou *jezika*, ne *prava* – ugovornih odredaba stajali jugoslovensku privredu u poslednjih dvadeset godina mnogo miliona dolara. Štete od pogrešnih prevoda sa svih evropskih jezika zajedno verovatno nisu dosegle toliku sumu za mnogo duže vreme. Razume se da bi adekvatna ulaganja u kadrove – da je takvih ulaganja bilo – koštala nesrazmerno manje, a opasnost od sličnih iskustava bila bi do sada otklonjena. Ovako, to nije postignuto.

Iz izloženog je jasno da se školovanje prevodioca za arapski umnogome razlikuje i duže traje od školovanja prevodioca za neki od genetski i tipoloških bliskih evropskih

¹ T.F. Mitchell, *Introduction to Egyptian Colloquial Arabic*, Oxford University Press, 1956.

² Charles Pellat, *Langue et littérature arabes*, Paris, 1970, 30.

jezika. Iz toga proisti e razlika u ceni tog školovanja i ona je iskazana prevodila kim tarifama, koje podležu društvenoj kontroli, odnosno odobrenju nadležnih organa.

No, li ni dohoci prevodilaca za isto ne i zapadne jezike u udruženom radu uglavnom se ne razlikuju, što je posledica bukvalnog shvatanja na ela da se „isti poslovi“ jednako budu. Ne možemo poricati injenicu da je radni doprinos prevodilaca za razli ite jezike (uz jednakost ostalih parametara za merenje tog doprinosa) zaista jednak, ali cena tehnološkog postupka za školovanje svakog kadrovskeg profila oduvek je predstavljala bitnu komponentu za utvr ivanje nagrade za rad (ta nije: za radnu snagu, ali to ovde nije tema), što treba odvojiti od uskog pojma radnog doprinosa. Otuda je neophodno ukalkulisati tu komponentu i u slu aju diferencijacije unutar jedne iste, prevodila ke profesije, ne brinu i o zajedni kom imenitelju tzv. „poslova i radnih zadataka“, koji nose naziv „poslovi prevo enja“, jer je iz tog naziva vešta ki amputirana svest o unutrašnjim razlikama koje proisti u iz navedenih uzroka.

Neki misle da bi, zapravo, prevodiocima za orijentalne jezike u udruženom radu trebalo odrediti niže norme. Ne osvr u i se na to što je pojam prevodila kih normi dosta maglovit, moramo uo iti bar dva razloga koja otklanjaju takav predlog kao bespredmetan. Prvi razlog je taj što se viša cena školovanja stru njaka ne kompenzuje snižavanjem normi, ve povišavanjem nagrade, a drugi – da se stvarna produktivnost formiranog stru njaka ne menja u zavisnosti od struke, ve samo u zavisnosti od organizacionih i drugih spoljnih inilaca.

Najzad, pogledajmo na pitanje revalorizacije rada prevodilaca za orijentalne jezike sa globalnog aspekta privrede i društvenog interesa.

Jugoslovenska produkcija diplomaca potencijalnih prevodilaca za arapski pokriva ve i deo potreba udruženog rada. Konkursi su esti i – gle uda! – obi no vam ne treba nikakva „veza“. Ali strašna nesrazmera izme u broja diiplomaca i broja kvalitetnih stru nih prevodilaca za arapski i dalje je prisutna. Pravih znalaca arapskog, osobito u prevodila koj struci, beznadežno je malo zato što teško e u radu sa arapskim jezikom ine da potencijalni kadrovi napuštaju ovu struku pošto u njoj provedu 1–5 godina: tek tada sti u oni uvid u poražavaju i rezultat višegodišnjih napora, koji se, kao što smo ve videli, ne mogu meriti uobi ajenim aršinom.

Prinu en da obavlja jedan složeniji posao, a lišen prava na razliku u nagradi za njegovo obavljanje (a – za razliku od prevodilaca za evropske jezike – i pogodnosti postepenog uvo enja u tajne zanata), dugo traženi prevodilac za arapski hita da se pretvori u nabavlja a, sekretaricu ili naj eš e – u prevodioca za neki od evropskih jezika (obrnut slu aj nikad nije zabeležen i ne e ni biti). Tako dobijamo polukvalifikovanog prevodioca za neki zapadni jezik, s ijim viškom tržište radne snage ionako ne zna šta da ini, a gubimo prevodioca za arapski, za kojim to tržište vapije. Danas u privredi Srbije i saveznoj administraciji radi samo desetak visoko stru nih prevodilaca za arapski, dok stotine svršenika orijentalistike godinama rade na prevo enju sa evropskih jezika i na spoljnotrgovinskim neprevodila kim poslovima.

injenica je, me utim, da su naše privredne i politi ke veze sa arapskim svetom predodre ene za dalje razvijanje i proširivanje. Arapski nacionalizam je u bujanju i moramo se nadati da e tzv. Zakon o zaštiti arapskog jezika, koji je panarapski formulisan, u dogledno vreme po eti da se striktnije primenjuje i u Iraku, Egiptu, Siriji i Alžiru. Tendencija pove anja pritiska na zapadne partnere da se jezi ki saobra aj obavlja na arapskom jeziku ve je poprimila zabrinjavaju e razmere.

Taj trenutak trebalo bi da do ekamo kadrovski spremniji nego što smo danas. Primer skoro svih beogradskih radnih organizacija, koje su prinu ene da složenije poslove prevo enja na relaciji s arapskim jezikom poveravaju nekolicini prevodilaca – bilo da imaju svog prevodioca za arapski ili ne – dokazuje da se mora odgajiti nekoliko genera-

cija stručnjaka, pre nego što stvari krenu same od sebe. Sadašnja prosta reprodukcija kvalitetnih stručnih prevodilaca za arapski mora se razviti u proširenu.

U praksi, to znači da treba (1) izdvojiti sredstva za školovanje, (2) obezbediti praksu u organizacionim jedinicama radnih organizacija u arapskim zemljama za studente završnih godina, (3) tokom pripremnog staža ugovarati privatnu praksu kod renomiranih i ovlašćenih prevodilaca – dok se pri UNSPS ne organizuju odgovarajuće kursevi i za arapski jezik, (4) usmeriti svakog prevodioca za arapski na jedan ili dva dijalekta i, najvažnije (5) poboljšati nagrađivanje prevodilaca za arapski i druge jezike koji su genetski i tipološki udaljeniji od našeg (orijentalne jezike pre svega) u odnosu na nagrađivanje prevodilaca za glavne evropske jezike – možda u nešto manjem procentu od razlika koje vladaju na „slobodnom“ tržištu prevoda.

Bez obezbeđivanja ovoga poslednjeg uslova nema otvaranja vrata istinskoj društvenoj afirmaciji ovog poziva, pa se ni pitanje stručnog kadra za orijentalne jezike ne može rešiti. One radne organizacije koje budu prve imale dovoljno odlučnosti da prevodiocima za orijentalne jezike, na prvom mestu arapski, pruže pobrojane pogodnosti, po evod utvrđivanja viših ličnih dohodaka, prve će prevazići i problem popune ovog deficitarnog kadra i problem njegove strašne fluktuacije.

Privredna kriza sve više će nas upinjati na saradnju sa zemljama u razvoju, među kojima vidno mesto zauzimaju zemlje u kojima se govore orijentalni jezici. Preispitivanje *opšteg i posebnog* statusa prevodilaca za ove jezike nameće se zato kao jedna od malih unutrašnjih nužnosti dugoročnog programa ekonomske stabilizacije.